

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОГО ТА ГУМАНІСТИЧНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ СКОВОРОДИНСЬКОГО ВЧЕННЯ ПРО ЛЯДИНУ

Ідеї гуманізму, які пропонував Г.С.Сковорода співзвучні нашим епосі, коли Україна намагається знайти своє місце в світі, відтворити національну культуру, самосвідомість. В цьому плані філософська спадщина Г.С.Сковороди, зокрема його вчення про людину, являє собою одне з найцінніших духовних надбань українського народу, бо в ньому ми маємо той філософський синтез, який властивий лише геніям, таким як Г.Сковорода, попри різноманітну еволюцію його поглядів та переконань.

Г.Сковорода, маючи глибокі знання європейської і, особливо давньогрецької культури, чітко в'ясував для себе та обгрунтував в своєму вченні ідею призначення культури - сприяння гармонійному розвитку людини: фізичному, розумовому, професійному (майстерність, мистецтво) і врешті-решт, духовному. Перш за все, культура несе в собі певну форму розумового згустку людської долі, на основі якого стає можливим усвідомити все своє життя як гідне, або не гідне, вирішене, або невирішене, детерміноване кимось, або чимось, чи самодетерміноване. Тому Г.Сковорода проголошує людину центром, у якому знаходяться всі проблеми: життя, діяльність, пізнання.

На думку С.Франка, Г.Сковорода всю свою не тільки розумову діяльність, але й все життя присвятив доказу того, що справжнє знання і життя у вищому розумінні - одне й те саме (Див.: Франк С. Духовні основи общества". - М., 1992. - с.477).

А звідси, в певне, і те надзвичайне значення, яке Сковорода надавав загальнокультурним надбанням людини, таким як освіта та пізнавально-освітня діяльність, бо саме від рівня просвітництва, в широкому розумінні, залежить широта і рівень світогляду людини, який не може зводитися, наприклад, до одного націоналізму (в будь-чій шкелі) на межі зоологізму навіть тоді, коли йдеться про світогляд часів національного відродження. Такий рівень світогляду втрачає підставу вважатися надзвичайно загальнокультурною та гуманістичною цінністю, бо позбавлений розмаїття уяв в свідомості людини про необхідність, можливості та засоби своєї самореалізації. Глухота, стверджував Сковорода, є

матір'я всіх злочинств, так само як мудрість - матір'я чеснот. На його погляд, освіта й мудрість ідуть від самого народу, а не привносяться в нього штучно, нехай навіть у позитивних теоретичних викладах. І тому Г.Сковорода вважав, що за дороговказ по термістому життєвому шляху повинні правити людині знання й ідеали, воля та мужність, трудова етика, моральні засади, дотримання найважливіших морально-релігійних правил і принципів, тобто все те, що співвідноситься з поняттям "серце", або по-іншому, все те, що входить до універсальних підвалин людської свідомості. Свідченнями такої думки є його філософічний "Сад божественних пісень", де вищено чимало складних філософів, як наслідок релігійно-вільнодумського осмислення життя простих людей, проблем свободи, соціальної рівності та ін. Адже саме пересічний розвиток суспільства XVIII ст. взагалі, та українського, зокрема, відбивався як світоглядна та психологічна нестабільність людини. Тому Г.Сковорода мав усі підстави для пошуків і осмислення загальнолюдських підвалин свідомості та їх гуманістичного потенціалу, на якому, до речі, і в наш час баується головна ідея, яка може поєднати світ, згуртувати будь-який народ на нові звершення - це права людини.

Надзвичайно високо цінує Г.Сковорода творчу людину, і особливо ту, яка намагається пізнати "невидимість", вічність. Саме з ними пов'язана сутність світу. А досягнення сутності світу, як людську необхідність, мету та потребу, філософ пов'язує з філософським пізнанням. Він стверджує, що існує чимало різних наук, але найпоширенішою з усіх них є наука, яка обґрунтовує і розвиває думку про людську мудрість, щастя та душевний світ людини. Усі інші науки потрібні не всім і не завжди: "все они суть служанки при госпоже и хвост при своей голове, без которой весь тулуб недействителен" (Див.: Сковорода Г.О. Твори.- В 2-х тт.- т.1.- с. 222-223).

Але останнє не слід вважати, що Г.Сковорода знецінював "людо-гоє" видимого світу, природи. А що є цей світ? Бог, як такий закон в тварях, читаємо в "Алфавіті, або букварі світу"; а закон цей "не владеящая тлением Бгосподственна природа" (Див.: Там же.- т.1.- с. 318).

Підставою для такої думки може бути його релігійно-вільнодумський інтерес до кількісного виміру цього світу числом та геометричною символікою, причому числа він підпорядковує закону

природи чисел, суть якого — порядок, симетрія, контрастність, гармонія. "... Век наш есть то различие и разнообразие, сечение песка, увядание цвета..." (Див.: Там же, т. I, с. 192). Триадність світу він теж розглядає як внутрішню єдність трьох членів, символом якої в християнстві виступає трійця. Іншими словами, за біблійськими символами Г. Сковорода вбачав сокриті глибинні тайни побудови та впорядкування світу, розгадку яких може дати певне число. І як зауважує доктор філософських наук з Румунії М. Ласло-Куцук, "... все екокурс Сковорода в мир чисел об'язані о его последовательным стремлением найти во всех упоминаниях о них в Библии некое высшее значение" (Див.: Ласло-Куцук М. Взгляд Сковорода на Космогония и античная эзотерическая арифмология. // Философская и социологическая мысль., 1991, №10, с. 112).

Останнє є підставою для думки, що Г. Сковорода не тільки український Сократ, а й український Піфагор, Оріген та Лейбніц (Див.: Антологія літератур Сходу. Харків, 1961, с. 18).

Пошук того вищого значення, про яке йшлося раніше, підкреслює відсутність розриву між небесним і земним, а тому й самореалізація людини за Г. Сковородою одночасно пов'язана з конкретним, земним та вічним. Але зосередженість людини на вічному не пасивнорелігійна: вона в саме життя, вона вчить і вчиться, терпить і страждає, творить і бореться. Тобто вся життєдайна енергія людини спрямована на фізичну досконалість, духовну просвітленість, моральну незатнуваність, на несуперечливе розсудливе розуміння. Дух "Істинної людини" плекається в буденному трудовому натхненні, намагаються моральними силами її земні соціальні та правові відносини, а тому Г. Сковорода засуджує "тваринне", "свинське", і вітає "ангельське", "святе" в людині.

Здається, що думку видатного релігійного філософа М. Бердяєва про те, що якщо не можна бути святим і піднятися на надлюдську височину, то краще вже залишатися у свинському стані, Сковорода мабуть не розділив би з двох підстав: по-перше, його антропологія під надлюдським розуміє "благу" трансцендентальність як тотожність людини і бога, а по-друге, він надто вірить в людину та бажає її щастя. Здоровий реалістичний інстинкт людини, на думку Сковороди, не повинен відриватися від духовного коріння життя свого народу. Адже втрата почуття реальності завжди породжує людську пересічність, призводить або до фаталізму, або до надмірної переоцінки своїх розумово-вольових зусиль, які не завжди

мають свої кінцеву ефективність, особливо в соціальному бутті (напр. "світ насильства"), або ж до месіанства. Противником як першого, так другого і третього, в певній мірі, був Г.Сковорода.

Апофеозом філософського гуманізму Г.Сковороди є його практичне етичне вчення, як "верхнейшая наука, по которой всякому веку, стране и стати, полу и возрасту для того отворена дверь, что очастие всем без выбора есть нужное чего, кроме ея, ни о какой науке сказать не можно" (Див.: Сковорода Г. Твори. В 2-х тт. - т. I, с. 224).

Головним питанням практичної етики за Г.Сковородою є пошук відповіді, як досягти незалежності та душевного спокою при постійній боротьбі з навколишнім світом, та зі своїми внутрішніми бентежними пристрастями, що спонукаються боротьбою злої та доброї волі. Тому не випадково так часто соціально-історичний фон філософського вчення Г.Сковороди про малий світ вимальовується як протест людини.

За думкою філософа, той, хто сягає душевної рівноваги, "автаркії" як самодостатності і самовизначеності людини, той оволодів життєвим мистецтвом. А це останнього і зводиться весь сенс людської діяльності.

Саме на цій підставі Г.Сковорода, цінуючи етичне вчення Епікура, не сприймає його "атараксію" як стан повної незворушності, абсолютного спокою людини, а пропонує поняття "автаркії" - душевної рівноваги, як її інтенсивного духовно-душевного життя. Останнє є чинником для зняття звинувачення з Г.Сковороди у так званому "суперідеалізмі" (Див.: Шморгул О. Україна: шлях відродження. - Київ, 1994, с. 150), бо душевна діяльність, за Сковородою, спрямована на задоволення зовнішніх (матеріальних) потреб людини.

Але шлях до щастя у вченні Сковороди пов'язаний перш за все з пізнавальною діяльністю людини, зі знанням, як самоцінність, але не виключно. Для щастя вона повинна довідатися, в чому полягає її "самая нужнейшая надобность и что такое есть предел, черта и край всех желаний и намерений, дабы все свои дела приводит к сему главнейшему и надежнейшему пункту..." (Сковорода Г. Твори. В 2-х тт. т. I - с. 223).

Отже, навіть цей коротенький аналіз філософського вчення Г.Сковороди про людину дає підставу стверджувати, що воно вишло далеко за межі провінційності і має загальносвітову цінність. "Екзистенційна коліска" українського філософа колісала багатьох представників сучасної філософської антропології, персоналізму та екзистенціалізму.